

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію,

Дяків Христини Юріївни

«Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій

в українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю»

(Львів, 2020. 495 с.)

на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Медіа-комунікація є незамінною ланкою суспільної взаємодії різних лінгвокультурних спільнот. Дослідження жанрової різноманітності у рамках цього масово-популярного метадискурсу в просторі діалогічного мовлення змінює ракурс з появою нових напрямів в мовознавстві – *лінгвістичної генології* (Ф. Бацевич, Т. Яхонтова), *когнітивної лінгвокомпаративістики* (А. Корольова), та методологічної процедури – *реконструкції* в когнітивно-лінгвокомпаративно-дискурсивному розумінні. Взаємна інтеграція організаційних концепцій цих лінгвістичних парадигм допомагає одержати більш узагальнене і якісно вище розуміння категорійного статусу мовленнєвого жанру загалом та репрезентації в ньому мовних і комунікативних явищ зокрема.

Рецензоване дисертаційне дослідження Христини Юріївни Дяків, присвячене аналізу когнітивно-дискурсивної реконструкції комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, належить саме до такого типу поліпарадигмальних, різновекторних досліджень.

Актуальність дослідження не викликає жодного сумніву. Більш того, вона підсилюється за рахунок інноваційного підходу авторки до об'єкта і предмета аналізу в плані реалізації цілком нової методологічної настанови, що її можна умовно охарактеризувати як «когнітивна дискурсологія». Слід також зазначити, що особливо помітний у сучасних працях термін «реконструкція» в роботі представлено для відновлення когнітивних механізмів організації окремих

структур етносвідомості (індивідуальної чи колективної) та результатів її роботи, одним з яких є девіації, що мають власні причини для їх появи та фіксації у кожній національній мові.

Пріоритетною ознакою і переконливим свідченням вагомої **наукової новизни** дисертації є впровадження нового напрямку – *когнітивно-дискурсивна девіатологія*, який на даний момент не отримав достатньої уваги та не розроблявся системно у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. При цьому дисертантка впроваджує власне визначення терміна «комунікативна девіація», представляє типологію комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, розкриває природу ієрархічно підпорядкованого мовленнєвого жанру «відеоінтерв'ю» та його різновидів, а також встановлює національно-культурну специфіку комунікативних девіацій у двох етноспільнотах.

Логічно продумана **теоретико-методологічна база** дисертації Христини Юрїївни, сформована на основі ґрунтовно опрацьованих різнобічних площин наукового аналізу когнітивної лінгвокомпаративістики, зіставно-типологічного мовознавства, когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики та дискурсивних практик, допомогла дисертантці визначити на кожному кроці наукової розвідки чіткі орієнтири одержання нових результатів. Це сприяло розв'язанню цілого комплексу поставлених у роботі завдань і реалізації мети – реконструкції причин девіацій, їх класифікації у мовленнєвому жанрі українсько- і німецькомовного відеоінтерв'ю.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів у практиці дискурсивних, когнітивних, комунікативних і лінгвокультурологічних розвідок, у зіставно-типологічних дослідженнях, у психо- і соціолінгвістиці, лінгвопрагматиці, а також у спецкурсах студентів і аспірантів.

Незаперечним результатом дисертації є укладання солідного корпусу затранскрибованих фрагментів відеоінтерв'ю українською, німецькою мовами для виділення важливого сегмента медійного дискурсу та окреслення його різновидів відповідно до різнопланових характеристик.

Таке когнітивне дослідження корпусного матеріалу дає перспективу використовувати лінгвістичні дані у реальному контексті, наприклад, при реалізації лексико-граматичного аналізу тексту та лексикографічного опису самих частотних слів, а також комп'ютерного опрацювання мови, яке охоплює широке коло завдань, пов'язаних з інформаційним пошуком.

Не може не викликати схвалення значний за обсягом **фактичний матеріал** дослідження (3 090 076 слововживань у 800 відеоінтерв'ю українською та німецькою за період 2000–2019 років) та сучасна джерельна база мережі Інтернет на відеохостингу YouTube із матеріалами офіційних телеканалів та програм окремих користувачів. Саме цей складник smart-технологій користувачі вважають лідером для самостійного дистанційного одержання інформації з різною метою.

Позитивом видається і те, що дисертантка привертає увагу до явища комунікативної девіації як до феномену еволюційно сформованої поведінки суспільства, що спричиняють проблеми емоційного, особистісного та соціального характеру, та майстерно вводить в канву роботи застосування прийомів для її уникнення відповідно до стратегій і тактик інтерв'юера й респондента.

Варто акцентувати на тому, що Христина Юрійвна вміло оперує цілою низкою науково-термінологічних понять, вказуючи на їх співвідношення (с. 104), здійснює трансфер робочих термінів дисертації у сферу мовленнєвого жанру (с. 111), обґрунтовує нові трактування (с. 118), збагачуючи їх виміром когнітивно-лінгвокомпаративно-дискурсивного бачення.

Дисертація спрямована на досягнення взаємопорозуміння між людьми, соціальними групами, націями в контексті масштабного міжкультурного діалогу.

Робота має п'ять розділів, чітко структурованих відповідно до поставлених завдань. Перший розділ **«Когнітивно-дискурсивні засади вивчення комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю»** (сс. 39-119), відповідно до вимог написання докторського дослідження, скеровано на розробку нового напрямку лінгвістичних досліджень – *когнітивно-дискурсивної девіатології*. Представлено теоретико-методологічну концепцію, спрямовану на вивчення

когнітивних процесів діяльності людини з метою встановлення типології комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю. Дисертантка успішно впоралась із уточненням співвідношень таких комунікативних категорій мови, як мовленнєвий жанр та дискурс, продемонструвавши гуманітарну ерудицію, лінгвістичну грамотність, чіткість викладу матеріалу. Опираючись на інтелігентну критику попередників, авторка успішно виформовує індивідуальне визначення мовленнєвого жанру відеоінтерв'ю у когнітивно-дискурсивному форматі. Чітке розмежування значень понять «комунікативний», «мовний», «мовленнєвий» та «девіація», «невдача», «порушення», «відхилення», «помилка» та ретельний аналіз теоретичного матеріалу – усе це сформувало міцну концепцію транзитивності (перехідності) терміна комунікативна девіація у сферу жанру відеоінтерв'ю.

Найбільшим позитивом теоретичного розділу є його новаторське трактування терміна “структурна рівневість” як певного коду, що проявляється через механізм рекуренції (повторюваності) у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю.

Теоретичний розділ характеризує вдалу авторську спробу осмислити та обрати основні вектори формування цілісної концепції дисертаційної праці, які ґрунтуються на засадах досліджень публіцистичного дискурсу, типу тексту і мовленнєвого жанру, стратегії і тактик ведення інтерв'ю, прагматики (взаємодія адресанта, адресата, аудиторії) з урахуванням специфіки девіацій у контрастивному аспекті.

Імпонує чітка ідентифікація мовленнєвого жанру відеоінтерв'ю як інтегрованого інформативного різновиду жанру інтерв'ю, який охоплює теле- і спеціальні інтерв'ю, збережені на відеохостингу YouTube в мережі Інтернет, і є публічною формою отримання інтерв'юером інформації за допомогою запитань на певну тематику від відомого в певній сфері респондента.

Не викликає заперечень етнокультурна маркованість когнітивно-дискурсивного явища комунікативної девіації в різноформатних і різнотипних жанрах та схема представлення причинно-наслідкових зв'язків (Рис. 2).

Позитивним видається представлення універсальності характеру комунікативних девіацій в різних лінгвокультурах, які, за словами дисертантки, є гіперонімом для позамовних, мовних і мовленнєвих девіацій, які виявляються на взаємопов'язаних структурних рівнях (зовнішньому, внутрішньому, ситуативному) відповідного жанру і мають якісну, кількісну та процесуальну лінгвокультурну специфіку (с. 31). При цьому, представлені у роботі чинники виникнення комунікативних девіацій об'єднують слов'янські і германські лінгвістичні традиції для реконструкції цього явища у двох далеко споріднених мовах.

Заслуговує на позитивну оцінку другий розділ дисертації **«Методологія реконструкції комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю» (сс. 120-162)**, в якому на тлі традиційних методологічних установок авторка чітко описує кожен із чотирьох етапів наукового пошуку, надійно обґрунтовуючи застосування кожного методу та методики для досягнення конкретної цілі. Прозорість викладу методологічної концепції дисертантки полегшує сприйняття подальших описів принципу дослідження мовленнєвого жанру відеоінтерв'ю, а також забезпечує від можливих критичних зауважень щодо тісного переплетіння та взаємодії методів і методик різних наукових парадигм при аналізі комунікативних девіацій та впровадження процедури реконструкції комунікативних девіацій. Розроблена комплексна методика виконання зіставної реконструкції комунікативних девіацій в українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю охоплює окреслені у вступі та перших розділах роботи базові принципи дослідницької діяльності, конкретні методи і методики дослідження, модус розуміння природи й сутності досліджуваного об'єкта.

У третьому розділі роботи **«Лінгводискурсивна реконструкція комунікативних девіацій інтерв'юера в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю» (сс. 163-242)** універсальна модель реконструкції комунікативних девіацій апробована на практичному матеріалі, який становлять спортивні, зіркові й політичні українсько- та німецькомовні відеоінтерв'ю, взяті на відеохостингу

YouTube. У цьому розділі авторка здійснила успішну спробу представити у зіставно-типологічному аспекті девіації, спричинені передусім інтерв'юером, зважаючи на структурну рівневість жанру, а також представила алгоритм запобігання комунікативним девіаціям інтерв'юера у відеоінтерв'ю відповідно до індивідуально встановлених критеріїв (с. 206).

Одержані результати проведеного практичного дослідження вказують на те, що комунікативні девіації в україно- та німецькомовних відеоінтерв'ю, спричинені інтерв'юером, виникають і підлягають коригуванню в обох лінгвокультурах, проте вітчизняній спільноті притаманні більше мовні помилки і значно більша кількість комунікативних невдач.

У четвертому розділі роботи **«Лінгводискурсивна реконструкція комунікативних девіацій респондента в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю»** (сс. 243-347), з огляду на попередній розділ, комунікативні девіації розглянуто лише з позиції респондента, проте у тих самих спортивних, зіркових і політичних українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю, взятих на відеохостингу YouTube. Результати дослідження, зображені в діаграмі комунікативних девіацій респондента, вказують на те, що вони виникають на всіх рівнях реалізації даного жанру (зовнішньому, внутрішньому і ситуативному) в обох ЛК у всіх його видах.

Х. Дяків переконливо розкриває універсальні способи для уникнення девіацій респондента (с. 343), а також визначає невдалу і правильну поведінку респондента інтерв'ю, порівнюючи її з існуючими рекомендаціями та порадами для інтерв'юерів (с. 338).

У п'ятому розділі роботи **«Реконструкція факторів впливу дискурсивного середовища на комунікативні девіації в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю»** (сс. 348-374) розглянуто поняття комунікативного шуму як дискурсивного середовища, що впливає на причини виникнення комунікативних девіацій у спортивних, зіркових і політичних українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю. Показники дослідження (унаочнено у діаграмі) представляють власну класифікацію для комунікативного шуму в межах

відеоінтерв'ю і вказують на те, що для німецькомовних інтерв'ю більш характерні всі види шуму, на відміну від українськомовних.

Обґрунтованими вважаємо висновки дисертації, які відтворюють основні результати дослідження, викладені в розділах, і поглиблюють їхній зміст та вагу в контексті сформульованих теоретичних положень. Показовим є і те, що висновки повністю узгоджені з визначеними у вступі завданнями. В них вдалося акумулювати найбільш вагомі, теоретично виважені та практично доведені результати когнітивно-дискурсивної реконструкції комунікативних девіацій, які є універсальними для української і німецької лінгвокультур, проте мають відмінності за низкою якісних (лінгвальних і позалінгвальних) та кількісних показників реалізації у межах того чи того типу відеоінтерв'ю з огляду на особливості української і німецької мов, відображаючи національно-культурну специфіку кожної лінгвокультури і наявні в ній реалії, норми, конвенції, максими та правила міжособистісного й колективного спілкування.

Загалом рецензована дисертація Х. Ю. Дяків – це логічна системна сукупність ідей, що розкривають складні відношення нових універсальних категорій когнітивно-дискурсивної лінгвокомпаративістики, до яких належать комунікативні девіації.

Природно, що складність такої фундаментальної праці, її креативний характер змушують замислитися над окремими положеннями, які наразі і в наукознавстві є ще далеко не вичерпаними, а тому викликають певні дискусійні запитання.

1. На с. 106 дисертаційного дослідження Х. Дяків вказує, що «непорозуміння – це кут викривлення між адресантом та адресатом». При цьому, на жаль, здобувачка не уточнює вектор цього викривлення: чи це пов'язане із поведінкою комунікантів, прийняттям рішення, чи це соціально-зумовлений незбіг, або ж прояв стереотипного мислення?

2. В роботі вдало запропоновано дефініцію жанру відеоінтерв'ю (с. 32) із критеріями його ідентифікації. Проте, можливо, бракує авторської позиції щодо

тлумачення самого поняття «інтегрований мовленнєвий жанр» в системі комунікативних категорій мови та чіткого визначення його вирізнявальних ознак.

3. На с. 228 праці «проаналізовано комунікативні антистратегії інтерв'юерів у випадках їх незадоволення відповідями респондента і виявлено, що інтерв'юери залучають увесь спектр антистратегій, вважаючи особливо дієвим їх комбінацію, зберігаючи при цьому загальну кооперативну стратегію спілкування». Хотілося б уточнити, якими тактиками оперує цей спектр антистратегій? Також заслуговує на ремарку розрізнення бінарних термінів «дискурс» і «антидискурс» (с. 94).

4. Слід зауважити, що Х. Дяків виявила себе вдумливою, виваженою дослідницею під час вироблення власної класифікації мовленнєвого жанру відеоінтерв'ю (Рис. 1), яка містить вмотивовані та обґрунтовані різновиди. Проте, його можна розширити жанром «твітерв'ю» – на сервісі мікроблогінгу з можливостями комунікації між учасниками та спілкування користувачів сайту з відомими людьми (спортсменами, зірками, політиками) у формі короткого запитання та коментаря щодо конкретного запитання, а також «чат-інтерв'ю».

5. На сторінці 187 дисертаційної праці при аналізі комунікативних девіацій інтерв'юера у зіркових ВІ на ситуативному рівні виявлено, що німецькомовній ЛК властива «довірлива атмосфера, що сприяє можливості поставити критичні запитання й отримати на них більш відверту відповідь». Поясніть, будь ласка, чи спостерігали Ви тенденцію в українськомовних (політичних) відеоінтерв'ю до навмисного створення інтерв'юером сприятливої атмосфери бесіди, в контексті якої перекручують факти і тим самим спричиняють комунікативну девіацію на фоні компрометації?

Якій ЛК більш властивий ракурс компліментарності (зокрема етнічної), а якій, навпаки, – накручування фактів, щоб респондент не міг здогадатись про справжні цілі інтерв'юера, висока емоційна напруга та вміння інтерв'юера вивчати слабкі сторони респондента, щоб порушити його рівновагу?

Чи в обох ЛК задля уникнення появи комунікативних девіацій коректно перепитати, а при появі контраверсійних запитань – маніпулятивно уточнити або відповісти запитанням на запитання?

Повнота, глибина та вичерпність проведеного дослідження нашоухують на можливу перспективу дослідження явища комунікативної девіації у художній літературі, фільмах та мистецтві, особливо в живописі.

Наголошуємо на тому, що висловлені зауваження швидше за все впливають із власного «бачення» можливого варіанта представлення результатів роботи і не знижують загальну позитивну оцінку роботи.

Показовою є логічна структурованість дисертаційного дослідження Христини Юріївни. Вона містить вступ, п'ять розділів, часткові та загальні висновки, список використаної літератури (665 позиції, з яких 346 – іноземними мовами), джерела ілюстративного матеріалу (156 позицій), додатки. Крім цього, не можемо оминати увагою додаткові засоби унаочнення результатів дослідження: таблиці, діаграми, схеми, рисунки.

У підсумковій частині відгуку зазначимо, що докторське дослідження Христини Юріївни Дяків – це ґрунтовна наукова робота, яка абсолютно повному, комплексно інтерпретує явище комунікативних девіацій у межах когнітивно-дискурсивної реконструкції з позицій сучасної компаративістики і створює надійний простір для подальших лінгвістичних пошуків. Матеріали дослідження можна використати в курсах із зіставного і загального мовознавства, когнітивної лінгвістики, у перекладацькій діяльності та словникарстві.

Основні результати дослідження повністю представлено в публікаціях у наукових фахових виданнях, у тому числі – за межами країни. Автореферат відповідає змісту докторської дисертації, відображає її ключові положення і концептуальні позиції. Дослідження пройшло достатню апробацію. Результати кандидатської дисертації у роботі не використано.

Отже, дисертаційна праця Дяків Христини Юріївни «Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій в українсько- та

німецькомовних відеоінтерв'ю» відповідає “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри германської і фіно-угорської філології
імені Г.Г. Почепцова

Київського національного лінгвістичного університету

